

İslam Resim Sanatında “Hz. Muhammed’in Cebrâil ve Burak ile Gerçekleştirdiği İsrâ ve Mi’râc Mucizesi” Minyatürleri

Esra YİĞİT¹ Mustafa KURUL²

Öz

İsrâ ve Mi’râc, İslâm kültüründe Hz. Muhammed’in Mescid-i Harâm’dan Mescid-i Aksâ’ya götürüldüğü, oradan Sidretü’l-Müntehâ’ya kadar olan gök katlarına yükseltildiği ve Allâhü Teâlâ’nın huzuruna kabul edildiği mucizedir. Kur’ân-ı Kerîm’de İsrâ ve Necm Sürelerinde ana hatlarıyla anlatılan mucizenin detayları Hadislerde verilmiştir. Fizikötesi âlemlere yükseliş deneyimi olan Mi’râc, İslam dininin manevi derinliğinin anlaşılması açısından önemlidir. Mi’râc’a inananların, Hz. Muhammed’in önderliğinde kişisel miracını gerçekleştirmesine ışık tutması bakımından da oldukça değerlidir. Çalışmamızda önce İsrâ ve Mi’râc Mucizesinin kavramsal çerçevesi belirlenerek Kur’ân-ı Kerîm, Hadisler ve İslam Tarihi kaynaklarında nasıl anlatıldığı ele alınmış, sonra Hz. Muhammed’in rehber Cebrâil ve binit Burak’la birlikte gerçekleştirdiği bu yolculukla ilgili yapılmış pek çok minyatür arasından sahnede Hz. Muhammed, Cebrail ve Burak’ın yer aldığı 14 resim seçilmiştir. Bir tanesi Câmiü’t-Tevârih’te, 1’i Zübdetü’t-Tevârih’te, 1’i Siyer-i Nebî’de, 4’ü Mi’râcnâme’de, 4’ü Hamse-i Nizâmî’de, 2’si Kısâs-ı Enbiyâ’da ve 1 tanesi Acâ’ibül Mahlûkat ve Garâ’ibü’l Mevcûdât yazmalarında bulunan bu minyatürler üslup ve ikonografik açıdan değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hz. Muhammed, mi’râc, cebrâil, burak, minyatür.

Miniatures of “The Miracle of Isra and Mi’raj of Prophet Muhammad with his guide Gabriel and mount Burak” in Islamic Painting

Abstract

Isra and Mi’raj miracles in Islamic culture in which Hz. Muhammad was taken from the Masjid al-Haram to the Masjid al-Aqsa, and from there he was ascended to the heavens as far as Sidrat al-Muntaha and accepted into the presence of Allah Almighty. The details of the miracle, which is outlined in the Surahs Isra and Najm of the Quran, are given in the Hadiths. Mi’raj, which is the experience of ascension to the metaphysical realms, is important in terms of understanding the spiritual depth of the religion of Islam. It is also quite valuable in terms of shed light on the personal miraj of those who believe in Mi’raj under the leadership of Hz. Muhammad. In our study, first, the conceptual framework of the Miracle of Isra and Mi’raj is determined and how it is narrated in the Quran, Hadiths and Islamic History sources is discussed, and then fourteen miniatures selected where Prophet Muhammad, Gabriel and Burak are on stage, from the many miniatures made about this journey of Muhammad. One of them Jami'u't-Tevârih, one of them Zubdetu't-Tevârih, one of them Sirah-i Nebi, four in Mi’râcnâme, four of them in Hamse-i Nizâmî, two of them Kısâs-ı Enbiyâ and the other one is in the manuscripts of Acâ’ibül Mahlûkat and Garâ’ibü’l Mevcûdât, were evaluated in terms of style and iconography.

Keywords: Hz. Muhammad, mi’raj, gabriel, burak, miniature.

¹ Sorumlu yazar: Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta/Türkiye, berknihal20@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8037-5694

² Dr. Öğretim Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta/Türkiye, mustafakurul@sdu.edu.tr, ORCID: 0009-0000-6549-1777

Makale Geçmişi	Geliş: 09.12.2024	Kabul: 20.12.2024	Yayın: 30.12.2024
Makale Türü	Derleme Makalesi		
Önerilen Atf	Yiğit, E. & Kurul, M. (2024). İslam Resim Sanatında “Hz. Muhammed’in Cebrâil ve Burak ile Gerçekleştirdiği İsrâ ve Mi’râc Mucizesi” Minyatürleri. <i>Uluslararası Disiplinlerarası Mükemmellik Arayışı Dergisi (UDMAD)</i> , 4(2), 37-52.		

İsrâ ve Mi’râc Kavramları

Arapçada “Geceleyin yürüme, gece yolculuğu yapma” anlamına gelen “İsrâ” kelimesi *Kur’ân-ı Kerîm*’de İsrâ Suresinin ilk ayetinde mazi kipiyle “Esrâ” olarak geçer. Terim olarak, Allâhü Teâlâ’nın kudretinin işaretlerini göstermek için geceleyin kulu Hz. Muhammed’i Mescid-i Harâm’dan çevresini mübarek kıldığı Mescid-i Aksâ’ya seyahat ettirmesini ifade eder. Arapçada “yukarı çıkmak, yükselmek” anlamındaki “urûc” mastarından türeyen “Mi’râc” kelimesi ise “yukarı çıkma aracı, merdiven” demektir. Terim olarak, Hz. Peygamber’in Mescid-i Aksâ’dan göğe yükselişini ve Yüce Allah’ın huzuruna çıkışını ifade eder (Yavuz, 2020).

İsrâ ve Mi’râc mucizesinin ilk aşamasında Hz. Muhammed, Mekke’deki Mescid-i Harâm’dan Kudüs’teki Mescid-i Aksâ’ya götürülmüş, ikinci aşamasında ise Mescid-i Aksâ’dan Sidretü’l-Müntehâ’ya kadar olan gök katlarına çıkartılmış ve Allâhü Teâlâ’nın huzuruna yükseltilmiştir. İslâmi kaynaklara göre Mi’râc mucizesi, Hz. Peygamber’in nübüvvetinin 12. yılı Recep ayınının 27. gecesinde gerçekleşmiştir. Müslümanlar bu geceyi Mi’râc Kandili olarak kutlamaktadır (Yavuz, 2020). Peygamberler vahiy ve benzeri yollarla Allah ile irtibat halinde olan seçkin kişilerdir. Yaşadıkları bu tecrübeler doğaüstü âlemlerle olan ilişkilerini perçinlemiştir. Bu mucizeyle irşad ve tebliğine güç kazandırmak için Hz. Muhammed’e ulvî âlemler müşâhede ettirilmiş ve O’na Cennet, Cehennem ve ümmetinin durumu gibi gayb âlemine ait çeşitli haller gösterilmiştir (Gündüz vd., 1996).

Kur’ân-ı Kerîm’de İsrâ ve Mi’râc

Kur’ân-ı Kerîm’de İsrâ ve Miraç hadisesi ana hatlarıyla iki surede anlatılmaktadır. İsrâ hâdisesi, *Kur’ân-ı Kerîm*’in on yedinci suresi olan ve bu mucizeye nispetle isimlendirilen İsrâ Sûresi’nin ilk âyetinde şöyle geçmektedir; “Bir gece, kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (Muhammed) kulunu Mescid-i Haram’dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ’ya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir; o, gerçekten işitendir, görendir.” (Özek vd., 1996:281). Ayette sıra dışı bu hâdiseye haber verilmiş ancak olayın muhteviyatına girilmemiştir.

Mi’râc hâdisesine ise, *Kur’ân-ı Kerîm*’in elli üçüncü suresi olan Necm Sûresi’nin ilk on sekiz âyetinde işaret edilmiştir. Bu âyetlerin mealı ise şöyledir; “1-3. Battığı zaman yıldız ant olsun ki, arkadaşınız (Muhammed) sapmadı ve batıla inanmadı; O, arzusuna göre de konuşmaz. 4. O’nun (bildirdikleri) vahyedilenden başkası değildir. 5-7. Çünkü onu güçlü kuvvetli ve üstün yaratılışlı biri (Cebrail) öğretti. Sonra en yüksek ufukta iken asıl şekliyle doğruldu. 8, 9. Sonra (Muhammed’e) yaklaştı, derken daha da yaklaştı. O kadar ki (birleştirilmiş) iki yay arası kadar, hatta daha da yakın oldu. 10, 11. Bunun üzerine Allah, kuluna vahyini bildirdi. (Gözleriyle) gördüğünü kalbi yalanlamadı. Onun gördükleri hakkında şimdi kendisi ile tartışacak mısınız? 13, 14. Ant olsun onu, sidretü’l-müntehânın yanında önceden bir defa daha görmüştü. 15. Cennetü’l-me’vâ da onun yanındadır. 16. Sidreyi kaplayan kaplamıştı. 17. Gözü kaymadı ve sınırı aşmadı. 18. Ant olsun o, Rabb’inin en büyük âyetlerinden bir kısmını gördü.” (Özek vd., 1996:525). *Kur’ân-ı Kerîm*’de bu mucizeden ana hatlarıyla bahsedilmekte ancak olayın teferruatı ile ilgili bilgi verilmemektedir. İsrâ ve Necm Sûrelerinde kısaca anlatılan bu mucizeyle ilgili ayrıntılı bilgiler daha çok Hadîslerde verilmiştir.

Hadîslerde İsrâ ve Mi’râc

İsrâ ve Mi’râc hâdisesi, Buhârî ve Müslîm başta olmak üzere sahih Hadis kaynaklarında teferruatlı bir şekilde anlatılmış, zaman ve mekân kayıtları dışında sırlarla dolu muazzam bir mucize olduğu için bizzat Hz. Peygamber’den farklı senetlerle nakledilmiştir (Buhârî, 1972). Bu mucize, Buhârî’nin *Câmi’üs-Sahîhi*’nde yer alan “Mi’râc Hadîsi” olarak bilinen meşhur rivayette şu şekilde geçmektedir; “Bir kere ben Hatim’de yatmış (uyurla uyanık arası) bulunuyordum. Bu sırada bana Cibril geldi de göğsümü yardı ve kalbimi çıkardı. Sonra içi iman ve hikmet dolu bir tas getirildi. Kalbimi zezem suyu

ile yıkadıktan sonra içine iman ve hikmet dolduruldu. Sonra eski hâline iade olundu. Daha sonra katurdan küçük ve merkepten büyük beyaz bir binit getirildi ki, o Burak'tır. Ben bunun üzerine bindirildim. Cibril de benimle yollandı, bana refakat etti. Sonra Cibril'le beraber Beyt-i Makdis'e vardım. Namaz kıldım. Bütün Peygamberler de benimle kıldılar. Sonra âli makamlara çıkılacak bir Mi'râc, bir merdiven kuruldu. Buna bindirildim ve Cibril'le beraber yükseldim. Nihayet dünya semasına vardık. Cibril gök kapısını çaldı. Hazin (bekçi melek) tarafından: —Kim o? denildi. Cibril: —Cibril'im! dedi. Hazin: —Yanındaki kimdir? diye sordu. Cibril: —Muhammed! diye cevap verdi. Hazin: —Ya göğe çıkmak için ona vahiy ve Mi'râc daveti gönderildi mi? diye sordu. Cibril: —Evet gönderildi! diye tasdik etti. Hazin: —Merhaba gelen zata! Bu gelen kişi ne güzel yolcu? dedi. Ve hemen gök kapısı açıldı. 1. semaya varınca Âdem Peygamberle karşılaştım. Cibril: —Bu senin baban Âdem'dir! dedi. Ben selâm verdim. Âdem selâmıma mukabele etti: —Merhaba hayırlı oğul, salih Peygamber! dedi. Sonra Cibril'le yukarı yükseldik 2. semaya vardık. Gök kapısı açıldı, Yahya ve İsa Peygamberlerle karşılaştım. Onlara selâm verdim. Onlar da selâmıma mukabele ettiler. Sonra Cibril'le 3. semaya yükseldik. Gök kapısı açıldı ve Yusuf Peygamberle karşılaştım. O'nunla selâmlaşım. Sonra yükseldik 4. semaya vardık. Gök kapısı açıldı. Orada İdris Peygamberle selâmlaşım. Sonra yükseldik ve 5. semaya vardık. Cibril kapıyı çaldı. Hazin: —Ferah ve inşirah O'na! Bu gelen zat ne güzel yolcu, dedi ve gök kapısı açıldı. Orada Harun Peygamberle karşılaştım da selâmlaşım. Sonra yükseldik. Ta 6. kat göğe eriştik. Cibril gök kapısını çaldı. Ve hemen kapı açıldı. Orada Musa Peygamberle karşılaştım. O'na selâm verdim. O da selâmıma mukabele etti. Ben Musa'yı geçince O ağlamaya başladı. Musa'ya: —Neye ağlıyorsun? denildi. O: —Benden sonra bir genç Peygambere biat olundu ki, onun ümmetinden Cennet'e girenler, benim ümmetimden girenlerden çoktur da ona ağlıyorum! dedi. Sonra yükseldik. Ta 7. kat göğe eriştik. Cibril gök kapısını çaldı. Hazin: —Bu gelen zata merhaba; bu gelen kişi ne güzel misafir! dedi. Sonra Cibril bana: —Bu gördüğün baban İbrahim'dir; ona selâm ver! dedi. Ben selâm verdim. O selâmıma mukabele etti ve dedi ki: —Ey hayırlı oğul, ey Sâlih Peygamber merhaba! Resûlullâh buyurdu ki: Bütün bu menazil ve menâzırdan sonra karşıma Sidretü'l-Müntehâ sahası açıldı. Gördüm ki Sidr ağacının yemişleri Yemen testileri büyüklüğünde, yaprakları fillerin kulakları gibidir. Cibril: —İşte bu Sidretü'l-Müntehâ'dır! dedi. Bu ağacın aslından dört nehir nebeân ediyordu. İki nehir zâhir, iki nehir de bâtın idi. Ben: —Ey Cibril, bu dört nehir nedir? diye sordum. Cibril: —Bâtınî nehirler Cennet'te iki nehirdir; zâhirî olan nehirler Nil ile Fırat nehirleridir! dedi. Sonra Beyt-i Ma'mûr bana gösterildi. Gördüm ki, onu her gün yetmiş bin melek ziyaret ediyor. Sonra bana şarap, süt, bal dolu üç bardak sunuldu. Ben süt dolu bardağı aldım, (içtim). Cibril bana: —İçtiğin süt senin ve ümmetinin fitratı yani Hilkat-i İslâmiyyesidir! dedi. Sonra benimle ümmetimin üzerine her gün elli vakit namaz farz kılındı. Ben dönüp Musa'ya uğradığımda Musa: —Ne ile emrolundun? diye sordu. Ben: —Her gün elli vakit namazla emrolundum? dedim. Musa: —Her gün elli vakit namaza ümmetinin gücü yetmez. Vallahi ben, kesin olarak nâsı senden önce denedim. Ve Beni İsrail'i sıkı bir mümareseye tâbi' tuttum. Binaenaleyh Sen Rabbime müracaat edip ümmetin için tahfif buyurmasını niyaz eyle! dedi. Ben de müracaat ve niyaz eyledim. Benden ve ümmetimden on vakit namaz tenzil olundu. Musa'ya dönüp geldiğimde Musa, evvelki gibi tavsiyede bulundu. Ben de Rabbime arz-ı niyaz ettim. Bu defa on vakit namaz daha tenzil buyruldu. Ben yine Musa'ya dönüp geldim. Musa da eskisi gibi öğüt verdi. Ben de Rabbime arz-ı niyaz ettim. On vakit namaz daha tenzil olundu. Ben yine Musa'ya dönüp geldim. Musa da önceki tavsiyede bulundu. Ben de Rabbime arz-ı niyaz eyledim ve her gün on vakit namazla emrolundum. Ve Musa'ya dönüp geldim. Musa bana evvelki mütalâasını söyledi. Ben de Allah'a arz-ı niyaz eyledim de bu defa her gün beş vakit namazla emrolundum. Bunun üzerine Musa'ya dönüp geldim. Musa: —Ne emrolundun? diye sordu. Ben de: —Her gün beş vakit namazla emrolundum! dedim. Musa: —Ümmetin her gün beş vakit namaza muktedir olamaz. Ben senden evvelce nâsı epey tecrübe ettim. Şimdi sen Rabbime müracaat et de bunun ümmetin için tahfifini dile! dedi. Ben: —Rabbime çok niyaz ettim. Ta ki, bir daha arz-ı niyaz eylemekten utandım. Bu suretle beş vakit namaza razı olacağım. Ve buna teslimiyet göstereceğim! dedim. Ben Musa'nın yanından geçince bir münadi: —Ben beş vakit namazla farizamı imza ve irade eyledim. Ve kullarımdan fazlasını tahfif eyledim! diye nida eyledi." (Buhâri, 1987:3024–3027).

İslam Tarihi Kaynaklarında İsrâ ve Mi'râc

İslam dinine ait birçok tarihi kaynakta Hz. Muhammed'in İsrâ ve Mi'râc Mucizesi ele alınmaktadır. Erken dönem İslam tarihi kaynaklarından biri, H.290/M.903 tarihinde Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî'nin yazdığı ve otuz bir ciltten oluşan *Câmi'ul Beyân an Te'vîli Âyi'l Kur'ân* isimli eserdir. (Fayda, 2010). Taberî tefsiri olarak da adlandırılan eserde, İsrâ suresinin ilk âyetinde Hz. Peygamber'in

bir gece Mekke'den Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya ilâhî bir güçle götürüldüğü, İsrâ'nın gece yolculuğu anlamına geldiği, Mi'râc hâdisesinin de bu gece yolculuğu ile başladığı anlatılmaktadır. Taberî, mucizenin zikredildiği birçok Hadis-i Şerif'i incelediğinde özetle şunları söylemektedir; “Resulullah (s.a.v.) uyanık bir haldeyken, geceleyin, Mekke'den Mescid-i Aksâ'ya “Burak” denilen bir bineğe bindirilerek götürülmüş, Mescid-i Aksâ'ya varınca bineğini Mescidin kapısında bırakmış, içeri girip iki rekât mescid namazı kılmış sonra, merdivene benzeyen ve “Mi'râc” denen ve günümüzde “Asansör” diye adlandırabileceğimiz bir aracın yanına varmış, o araç vasıtasıyla önce dünya semasına çıkmış sonra göğün diğer katlarına gitmiştir.” (Taberî, 1996:252).

Erken dönem tarihi kaynaklardan bir diğeri, İbn Kesîr'in, *El Bidâye ve'n-Nihâye* adlı eseridir. İbn Kesîr'in büyük tarihçiler arasında yer almasını sağlayan eser, İslâm'ın doğuşundan H.767/M.1366'ya kadar yaşanan olayları kronolojik sırayla anlatan on dört ciltlik genel bir İslâm tarihidir (Özaydın, 1999). İbn Kesîr (1994:174) bu eserde İsrâ ve Mi'râc hâdisesinin keyfiyetini şöyle açıklamıştır; “*Âyet-i kerimede geçen "Sühân" kelimesi Yüce Allah'ın eksiklerden münezzehe olduğunu ifade eden bir teşbih kelimesidir ve harika ve muazzam mucizelerin görülmesi halinde kullanılır. Bu da gösteriyor ki İsrâ ve Mi'râc hâdisesi hem ruhen hem bedenlen gerçekleşmiştir. Zaten kul hem ruhtan hem de bedenden ibarettir. Eğer bu hâdiseler, rüya halinde gerçekleşmiş olsaydı, Kureyş kafirleri bunu imkânsız görmez ve ilk etapta Peygamber Efendimiz'i yalanlamazlardı. Çünkü böyle bir hâdisenin rüyada görülmesi, yalanlanmaya değer büyük bir olay değildir. Bu da gösteriyor ki Hz. Peygamber, rüya halinde değil de uyanık halde iken Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya götürülmüştür.*”

20. yüzyılın önde gelen İslâm âlimlerinden olan Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* isimli eserinde İsrâ ve Mi'râc hâdisesinin önemini şu sözlerle dile getirmiştir (2014:121); “*Allah'ın, Sevgili Elçisi ve İslâm Peygamberi Hz. Muhammed'i onurlandırmak için hazırladığı ve İsrâ ile aynı anlama gelen bu Mi'râc mucizesi, haklı olarak, İslâm âleminin belli başlı şöhret ve gurur nedenlerinden birini oluşturur. Bu olaydan duyulan coşku, doğal olarak, yüzyıllar boyunca vaizlerin dillerinden ve yazarların kalemlerinden dökülüp durmuştur. Olayın temelinde yatan güvenilir ve sahih gerçekler, daha sonraları nitelikli edebi ürünlere dönüşmüş ve uluslararası önem kazanmıştır.*”

Resimli Yazmalarda İsrâ ve Mi'râc

İslam medeniyetinde Hz. Peygamber'in Mi'râc'ı yazılı ve sözlü gelenek içinde anlatılan öykülerle gelişip zenginleşerek el yazması kitaplar içinde yer almıştır. Özellikle edebiyat, musiki, minyatür ve hat sanatı alanlarında çok sayıda eser ortaya çıkmıştır. İslâm minyatür sanatında Mi'râc mucizesini ele alan resimli yazmalar oldukça fazladır. *Mi'râcnâme*, *Siyer-i Nebi*, *Kısâs-ı Enbiyâ*, *Câmi'u't-Tevârih*, *Acâibü'l-Mahlûkât* ve *Mesnevi*, *Hamse*, *Divan* gibi eserlerin farklı nüshalarında bulunmaktadır. Mi'râc minyatürleri, musavvirin şahsi yorumları yanında yapıldığı zamana ve zemine ait olan kompozisyon, resim ve renk anlayışlarından da etkilenmiştir. Özellikle Türk ve İranlı ustaların fırçasıyla şekillenen minyatürler 14.-18. yy. arasında zenginleşmiş ve değişik üsluplarla resmedilmiştir (Uzun, 2020).

Bilinen en eski Mi'râc minyatürü *Câmi'u't-Tevârih*'te bulunan, Hz. Muhammed'in Cebrail rehberliğinde ve Burak üzerinde gökyüzüne çıkarken sahnelendiği minyatürdür. Nizâmî, *Hamse*'sinin ilk mesnevisi *Mağzenü'l-Esrâr*'da Mi'râc minyatürlerine çokça yer vermiştir. Mi'râc'ı her yönüyle resimleyen günümüze ulaşmış en eski *Mi'râcnâme*, 840 yılında Herat'ta Şahruh'un sarayında Uygurca yazılmış eserdir. Yine Darîr'in *Sîretü'n-Nebî*'sinin minyatürlü nüshası, Osmanlı kitap sanatlarının zirveye ulaştığı dönemin en başarılı örneklerindedir (Uzun, 2020). Bu genel çerçeve içerisinde her biri farklı yerlere dağılan birçok yazma eser bulunduğu hatta evimizin kütüphanesindeki eski bir *Mesnevi*'de bile bir Mi'râc minyatürüne rastlamanın mümkün olduğu söylenebilir (Aksay, 2016).

İsrâ ve Mi'râc mucizesinin işlenişinde metin-minyatür arası uyum

İslam resim sanatının önemli bir türü olan minyatürlü yazma eserler birçok sanat dalı içerirler. Bir eserin metni edebî açıdan, minyatürleri sanat açısından incelenebilir. Metin ve minyatür, farklı gibi görünse de aynı kültürün ürünü oldukları için üslup ve ifade açısından yakınlık gösterirler. Edebi metinlerle bu metinler içindeki minyatürlerin dili ortaktır. Çünkü minyatürler, resmedildikleri konuların önemli noktalarını açığa vurur ve metni tamamlarlar. Yazarın kalemiyle ifade ettiği konu, ressamın fırçasıyla görsel bir şölene dönüşür. Kitap resimlerinde en temel özellik, içerik olarak metne bağlı kalarak anlatılan hikâyeyi resim diline aktarmalarıdır. Resimleri ikonografik açıdan incelerken başvurulan ilk kaynak metnin kendisidir. Yazıyı resme dönüştüren musavvirin metne hâkimiyeti çok

önemlidir. Aksi durumda eksik ve yanlış resimlendirmeler, metinle uyumu olmayan sahneler ortaya çıkabilmektedir (Dikmen, 2009).

İsrâ ve Mi'râc Mucizesi Minyatürlerinde Konu Edilen Bazı Figürler

Cebrâil. İslam dinine göre dört büyük melekten biri olan Cebrâil, Peygamberlere ilâhî emirleri ileten vahiy meleğidir. Arapça “kuvvet” manasına gelen “cebr” kökünden türemiştir. *Kur'ân-ı Kerîm*'de Cebrâil'in Yüce Allah'ın katında çok itibarlı olduğu, müthiş bir güce, üstün bir akla ve keskin bir zekaya sahip olduğu ve emrindeki melekler ordusunun kendisine itaat ettiği bildirilir. Hz. Peygamber O'nu “Sidretü'l-Müntehâ'da” gerçek şekliyle görmüştür. Mi'râc'dan önce gelmiş, yolculuk hakkında bilgi vermiş ve Hz. Peygamber'in kalbini hikmetle doldurmuştur. Nurdan yaratılmış ruhanî bir varlık olmasına rağmen Cebrâil'i cismanî bir varlık şeklinde tasvir edenlere göre O'nun yüzü nur gibi bembeyazdır, değerli taşlarla süslü yeşil renkli 600 kanadı arası doğu-batı ufku arasındaki uzaklık kadardır. Makamı 7. kat gökteki Sidretü'l-Müntehâ'dır. Cebrâil'i cismanî değil de gayb alemine ait ruhanî bir varlık kabul edenlere göre ise, O'nun mahiyetini ve niteliklerini düşünmek akıl sınırlarını aşmaktadır (Yavuz ve Ünal, 1993). Mi'râc minyatürlerinin birçoğunda Cebrâil, Hz. Muhammed'in önünde yol gösteren bir rehber olarak resmedilmiştir.

Burak. Arapça “parıldamak, şimşek çakmak” anlamına gelen “berk” kelimesinden türeyen Burak, çok hızlı hareket etmesi veya renginin parlak olması sebebiyle bu adı almıştır. Hadislerde Mi'râc yolculuğunun Burak'la gerçekleştiği bildirilir (Öz, 1992). Enes b. Malik'in rivayetine göre Resulullâh şöyle buyurmuştur (Müslim, 1985: İmân, 259(162)); “*Bana Burak'ı getirdiler —bu merkepten büyük, katurdan küçük, uzun ve beyaz bir hayvandı. Adımını gözünün görebildiği en son noktaya koyardı — ben buna binerek Beyt-i Makdis'e geldim ve Burak'ı benden önceki Peygamberlerin hayvan bağladıkları halkaya bağladım.*” Mi'râc minyatürlerinin çoğunda Burak, insan yüzlü ve narin yapılı bir at şeklinde betimlenmiştir. Işıldayan badem gözleri, parıldayan uzun saçları, başında altın bir tacı ve boynunda inci kolyeleri olan güzel bir yaratıktır. Kırmızı benekli gövdesi üzerindeki kanatları zümrüitten, ayakları altından ve tavus kuyruğu yakuttan yaratılmıştır (And, 2008).

Sidretü'l-Müntehâ. Sözlükte “son noktadaki hoş gölgeli ağaç” demek olan Sidretü'l-Müntehâ terim olarak ise, “Hz. Peygamber'in Mi'râc gecesi ilâhî surlara mazhar olduğu makam” şeklinde tanımlanır. Hz. Peygamber bu gece Sidretü'l-Müntehâ'nın yanında Cebrâil'i aslî sûretiyle görmüştür. Farklı kaynaklarda, cennetin sonu olduğu, yaratılmışlara ait bilgilerin orada sonlandığı, ötesinin Allah'tan başkası için gayb âlemi olduğu gibi farklı bilgiler verilse de bu bilgilerin ortak noktası Sidretü'l-Müntehâ'nın Hz. Peygamber dışında hiç kimsenin ötesine geçemediği, yaratılmışların ilminin ulaşabileceği son nokta olduğudur. Mi'râc gecesi ötesine gitmesine izin verilmediği için burası Cebrâil'in makamı sayılmıştır. Sidretü'l-Müntehâ cennetin son noktasında bulunan özel bir ağaç da olsa veya hayret makamı olarak da tanımlansa sınırlı bir idrake sahip insanların onun mahiyetini kavrayabilmesi mümkün değildir. Gayb âlemine ait bu makamın sırrının arz ve arşın Rabbi Allah'a havale edilmesi en akıllıca yol olarak görülmektedir (Uludağ, 2009).

İsrâ ve Mi'râc Minyatürlerinin Üslup ve İkonografik Açıdan İncelenmesi

İslam dünyasında dinî, tarihî ve edebî yazılı gelenek içinde Mi'râc'dan söz eden çok sayıda eser bulunmaktadır. Bu metinler 11. yüzyıldan daha öncelerde görülmekle birlikte, 12. ve 13. yüzyıllarda Orta Asya'da Çağatay Türkçesi ve Farsça olarak yazılmış metinler de bulunmaktadır. Moğolların 13. yüzyılda Orta Doğu'da başlattıkları istila faaliyetleri İslam kültür tarihinde yeni bir dönemin kapılarını aralamış, resimli kitaplar bu dönemde sanatsever devlet yöneticileri tarafından kurulan atölyelerde hazırlanır olmuştur. Mi'râc hadisesi, Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar uzanan bir coğrafyada Timurlu, Türkmen, Safevî, Babürlü, Özbek, Memluk ve Osmanlı saraylarının desteğiyle de 14–19. yüzyıllar arasında değişik ikonografik yaklaşımlar ve farklı yöntemlerin kullanıldığı çeşitli tasvirlerle resimlenmiştir. Osmanlı resim sanatı İmparatorluğun çevresindeki coğrafyanın tüm sanat çeşitlerinden etkilenecek zenginleşmiş ve 500 yıl boyunca gelişim ve değişimini sürdürmüştür (Bağcı vd., 2006). Hz. Muhammed'in Mi'râc mucizesiyle ilgili resimler *Câmiû't-Tevârih*, *Zübdetü't-Tevârih*, *Siyer-i Nebî*, *Mi'râcnâme*, *Kısâs-ı Enbiyâ*, *Acâibü'l-Mahlukat* gibi eserlerde bolca yer almıştır. Bu çalışmada ilgili resimlerin bulunduğu yazmaları; Tarih, Dînî ve Edebî ve Kozmografya konulu üç gruba ayrılmıştır.

Tarih Konulu Yazmalar

Câmiû't-Tevârih. “Tarihlerin topluluğu” anlamına gelen bu eser İlhanlılar dönemine aittir. *Câmiû't-Tevârih*, İlhanlı Hükümdarı Gazan Han'ın isteği üzerine M.1298'den sonra Vezir Reşîdüddîn yönetiminde Tebriz'de ilim ve sanat faaliyetlerinin icrası için kurulan Rab-ı Reşîdî adlı mahallede yazılmaya başlanmıştır. Moğol tarihi olarak hazırlanması düşünülen eser, dünya tarihi ve coğrafya kitabının eklenmesiyle genel bir dünya tarihine dönüştürülmüştür. *Câmiû't-Tevârih*'in dünya tarihine ait olan 2. cildinin dört kopyası günümüze ulaşmıştır. Bu kopyalardan ikisi Arapça yazılmış olup İngiltere'de (Londra 1314 ve Edinburgh 1306) muhafaza altındadır. Diğer ikisi ise Farsça yazılmış olup İstanbul'da Topkapı Sarayı Müzesi'nde (Hazine 1653 ve 1654) bulunmaktadır (İnal, 1995).

Câmiû't-Tevârih'in Edinburgh Üniversitesi Or. Ms. 20 numaraya kayıtlı Arapça nüshası M.1306–7 tarihlerinde tamamlanmıştır. 150 yapraktır ve 70 minyatürü vardır. Eser Peygamberlerin hayatı hakkında bilgi veren bir bölümle başlar. İran kralları, Hz. Muhammed'in hayatı, Türk sülaleleri ve Selçuklulara ait bölümler içerir. Çizgici bir üslup kullanılmış figürler koyu renkle çerçevelenmiştir (İnal, 1995). Bu eserdeki bir tasvir bilinen en eski Mi'râc tasviridir. Hz. Muhammed ilk kez Burak tarafında taşınırken resmedilmiş ve sonraki Burak tasvirleri için öncü olmuştur. Hz. Muhammed'in kutsallığını gösteren ayrıntı yoktur, Mi'râc'ın aşamalarına yer verilmemiştir (Tanındı, 2006).

Edinburgh nüshasındaki bir Mi'râc tasvirinin konusu ve yaprak numarası şöyledir; **Resim 1:** Hz. Muhammed Burak'a binerek iki meleğe doğru gidiyor, (EUL, Or. Ms. 20, y.55a). Resimde Cebrâil içinde süt olması muhtemel bir kâseyi Hz. Muhammed'e sunarken resmedilmiştir. Burak'ın üç ayağı yere basmaktadır ancak öndeki sol ayağının havada olması, ufkun ötesinde göklere yapacağı yolculuğa işaret eder gibidir. Gök bekçisi melek, kapıları açmış Hz. Muhammed'in içeri girmesini beklemektedir (Deniz, 2019). Baş ve kollarıyla birlikte dişi bir insan bedeninin üst kısmına sahip bir at olarak tasvir edilen Burak'ın kuyruğunun ucunda elinde kılıç ve kalkan olan, başında taç bulunan dişi bir figür daha yer almaktadır. İslam resim sanatında bu ikonografyanın bir örneği daha yoktur (Göğebakan, 2015).

Zübdetü't-Tevârih. “Tarihlerin Özü” anlamına gelen bu eser H.991/M.1583 yılında Seyyîd Lokman Âşurî tarafından hazırlanmış ve Sultan III. Murat'a takdim edilmiştir. Boyut ve resim kalitesi açısından başyapıt olan *Zübdetü't-Tevârih* Osmanlı sarayının önde gelen nakkaşları tarafından resimlenmiştir. Eserin iki kopyası vardır. 1583'de Dârüssaâde Ağası Mehmet Ağa için hazırlan kopya daha küçük boyuttadır ve farklı bir nakkaş grubu tarafından hazırlanmıştır. Vezir-i Âzâm Siyavuş Paşa için hazırlanan ikinci kopya ise 1586'da bitirilmiştir. Bu eser hem resimli bir tarih örneğidir hem de içeriğindeki Peygamber kıssalarına ait 43 resim sebebiyle teferruatlı bir dini ikonografya kaynağıdır. (Bağcı vd., 2006).

Zübdetü't-Tevârih, bir dünya tarihi olmanın yanında genel bir İslam tarihidir. Ayrıca Osmanlı tasvir sanatında Peygamberler tarihiyle ilgili minyatürlerin bulunduğu ilk eserdir. Sade bir dille yazılmış eser iki bölümden oluşur. Birinci bölüm, cennet ve cehennem, dünya ve evren tasvirleriyle başlar, ardından Hz. Âdem ve Havvâ, diğer Peygamberler ve mucizeleri, Hz. Muhammed'in hayatı, İslam tarihinin ana konuları, Gazneli, Selçuklu ve Timurlu dönemlerinin önemli olayları aktarılır. İkinci bölüm Osmanlı tarihine ayrılmış, III. Murad'a kadar hüküm süren on iki Padişahla ilgili olaylar Nakkaş Osman ve ekibinin çizdiği minyatürlerle anlatılmıştır (Mahir, 2012). Eserin ilk kopyası, Dublin Chester Beatty Kitaplığında T.414 numara ile kayıtlıdır. Dârüssaâde Ağası Mehmet Ağa için hazırlanan H.991/M.1583 tarihli nüsha 45 tasvir içerir (Kurul, 2007). Bu eserdeki Mi'râc minyatürünün konusu ve yaprak numarası şöyledir; **Resim 2:** Hz. Muhammed Mekke'de Mi'râc yolculuğuna başlıyor, (DCBL, T. 414, y. 121a). Osmanlı minyatür sanatında örneği olmayan yeni bir kurguyla resmedilen sahneyi koyu mavi gökyüzü ve beyaz renkli bulutlar kaplamıştır. Altta Kâbe, üzerinde gökten inen meleklerin taşıdığı tepsilerden etrafa altın renkli ateş hâleleri yayılmaktadır. Cebrail önde yol göstermektedir. Burak'ın sırtındaki Hz. Muhammed'in sadece ateş hâlesiyle temsil edilmesinin Osmanlı tasvir sanatında benzer bir örneği yoktur (Mahir, 2012).

Dînî ve Edebî Konulu Yazmalar

Siyer-i Nebî. Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili tasvirler birçok siyer kitabında işlenmiştir. Bu kitaplar içinde minyatür zenginliği açısından en önde olanı, Erzurumlu Ömer ed-Darîrî'nin *Siyer-i Nebî* adlı eseridir. Sultan III. Murad döneminde yazılmaya başlanan eser, III. Mehmed döneminde bitirilmiştir. Oldukça sade bir 14. yy. Türkçesiyle yazılan eserin ayetleri Arapçadır. Eserde nazım ve nesir iç içedir. Eserin aslı 6 cilttir ancak 5. cildi kayıptır. 4. cildin bir de kopyası vardır. Bunlardan 1., 2.

ve 6. ciltler Topkapı Sarayı Müzesi'nde [TSMK H. 1221; H 1222; H 1223], 3. cilt New York Public Library Spencer Koleksiyonu 157'ye kayıtlıdır. 4. cilt Dublin, Chester Beatty Library T. 419'dadır. Bu cildin kopyası ise Türk İslâm Eserleri Müzesi T. 1974'e kayıtlıdır (And, 2008).

Seyyid Lokman ve Nakkaş Osman ortaklığıyla resimlenen *Siyer-i Nebî*'de, Hz. Muhammed'in hayatı atalarından itibaren, doğumu, çocukluğu, ticareti, evliliği, vahiy alışı, mucizeleri, Miraç yolculuğu, savaşları, Mekke'nin fethi ve ölümüne kadar ayrıntılarıyla anlatılmakta, resimler ise metinde anlatılanları görsel olarak yorumlamaktadır. Kitabın ciltleri birbirinin benzeridir. Darîr, 1388'de Mısır'da yazdığı eseri dönemin Memluk sultanı Berkuk'a (1382-98) sunmuştur. Bu eser 15. yüzyıldan itibaren Osmanlı saray çevresinde beğenilmiş, III. Murad'ın ölümünden önce, İstanbul saray nakkaşhanesinde kopyalanmıştır (Bağcı vd., 2006). Hz. Peygamber'in biyografisini anlatan minyatürlü eser, dönemindeki hayat, tarih, kültür ve ekonomi hakkında bilgiler verir. Eserde Mi'râc dâhil birçok mucize sözel ve görsel olarak resmedilmiştir (Dikmen, 2009).

Eserin New York Public Library Spencer Koleksiyonu'nda bulunan 3. cildi 128 tasvir içerir. Eser, Hz. Peygamberin en büyük mucizesi olan Mi'râc olayının anlatılmasıyla başlar (Tanındı, 2006). Bu ciltteki Mi'râc minyatürlerinden birinin konusu ve yaprak numarası şöyledir; **Resim 3:** Hz. Muhammed Mi'râc'da Mescid-i Aksâ'ya gidiyor, (NYPL, Turk. ms. 3, y. 5a). Resimde Hz. Muhammed Burak'ın sırtında, beyaz giysili Cebrail'in rehberliğinde, coşkuyla çevresini saran melekler eşliğinde, altın yaldızlı ve beyaz bulutlu mavi gökyüzünde Mekke'den Mescid-i Aksâ'ya giderken gösterilmiştir. Hz. Peygamberin üzerinde iki meleğin kuşak şeklinde bir gölgelik tutması Hz. Muhammed'i şerefliendiren bir anlam içermektedir (Bağcı vd., 2006).

Mi'râcnâme. Hz. Muhammed'in Mi'râc mucizesi birçok yazmada konu edilmiş ve resimlenmiştir. Mi'râc hâdisesi bütün evreleriyle ilk kez Moğollar döneminde Moğol üslubuyla resimlenen *Mi'râcnâme*'de bulunmaktadır. Bu eserin metni günümüze ulaşmamıştır ancak H.951/M.1544 yılında hazırlanan ve Ahmed Musa'ya atfedilen resimleri yapraklar halinde Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde H. 2154 numaraya kayıtlı albümde yer almaktadır (İnal, 1995). Metniyle birlikte hiç bozulmadan günümüze kadar ulaşan bir *Mi'râcnâme* nüshası H.840/M.1436 yılında Timurlu Sultan Şah Ruh zamanında hazırlanmıştır. Şair Mir Haydar tarafından Arapça orijinalinden Uygur Türkçesine çevrilen eserin hattatı Malik Bahşi'dir (Kurul, 2007). Bu eser, Herat nakkaşhanesinin 15. yüzyılda ulaştığı resim kalitesini göstermesi ve Mi'râc zengin bir seri ile anlatması yönünden özel bir konumdadır. Eserin 1447'de Şâh Ruh'un ölmünden önce resimlenen en son ve en önemli yazma olduğu da söylenebilir (İnal, 1995). Bu resimler renk çeşitlilikleri ve hassas işçilikleriyle Timuruların geniş ve zengin imparatorluklarına işaret etmektedir (Aksay, 2016). Paris Ulusal Kitaplıkta Türk koleksiyonu 190 numaraya kayıtlı eserde metin ve resimler iç içe girmiştir ve Hz. Muhammed'in Mi'râc yolculuğunu baştan sona ayrıntılı bir şekilde anlatan 57 tasviri bulunmaktadır (Bibliothèque nationale de France. Département des Manuscrits. Supplément turc 190).

Eserin Paris Ulusal Kitaplıkta bulunan nüshasındaki çoğu tasvirde Hz. Peygamber Burak üzerinde ve sağdadır. Cebrail ikisinin de önünde yol gösterir. Peygamberin hareketleri ve Burak'ın bacaklarının duruşu, Cebrail'in görkemli kanatları ve kuşağındaki göz alıcı renkler sürekli değişerek resimlere hareket kazandırır. Hz. Muhammed'in yüzü açıktır ve kutsallığını vurgulamak için etrafına abartılı hâleler çizilmiştir. Altın yaldızlı bulutlar sahneye dekoratif bir görüntü verir (Tanındı, 2006). Bu çalışmada Hz. Muhammed'in Mi'râc yolculuğunu baştan sona anlatan bu güzel eserin minyatürlerinden dört tanesini incelenmiştir. Bu resimlerin konuları ve yaprak numaraları şöyledir;

Resim 4: Hz. Muhammed'in Mi'râc'da Hz. İbrahim ile buluşması, (PBN, Turc. 190, y.28b). Hz. Muhammed Mi'râc yolculuğunda 7. kat semada sırtını zümrüt yeşili renkteki Beyt-ül Ma'mur'a dayamış halde Hz. İbrahim'i görmüştür. Hz. İbrahim sahnenin sol kısmında merdivenin en üst basamağında başı hâleli, beyaz sakallı, nur yüzlü ve uzun boylu bir erkek figürü şeklinde tasvir edilmektedir. Koyu mavi gökyüzündeki altın yaldızlı bulutların arasında insan başlı bir hayvan görünümünde olan Burak'ın üzerinde, sakallı bir erkek şeklinde tasvir edilen Hz. Muhammed bulunmaktadır. Hz. Muhammed'in sağında, yolculuk boyunca O'na rehberlik eden Cebrail görülmektedir. Sağ alt köşede ise kalabalık bir melek topluluğu onlara eşlik etmektedir (Kurul, 2007). **Resim 5:** Hz. Muhammed'in Mi'râc'da Sidret'ül Müntehâ'ya yükselişi, (Mi'râcnâme, PBN, Turc. 190, y. 34a). Resimde Hz. Muhammed Burak'ın sırtında ve Cebrail'in rehberliğinde arşın son noktasındaki hoş kokulu, koyu gölgeli ağaç olan Sidret'ül

Müntehâ'ya yükselmiştir. Bu ağacın gövdesinin ve dallarının zümrüt ve yakutlarla süslendiği, kökünden ise dört nehrin kaynakıldığı görülmektedir. Bu sahnede Cebrâil adeta son noktaya geldiğini, daha ileriye gitmeye izni olmadığını açıklar gibidir (Buhâri, 1987). **Resim 6:** Hz. Muhammed'in cenneti ziyareti, (PBN, Turc. 190, y. 49a). Burak üzerinde cenneti ziyaret eden Hz. Muhammed'e Cebrail eşlik etmektedir. Zümrüt yeşili çimler, meyveli ağaçlar, renk cümbüşü oluşturan çiçekler ve şarkı söyleyen kuşlar arasında hoşça vakit geçirip eğlenen bir grup huri onları karşılamaktadır. Eşsiz güzellikteki cennet bahçelerinde olmanın verdiği mutlulukla gülüp oynayan hüriler başlarında taçları, rengârenk elbiseleriyle genç ve güzel kadınlar olarak tasvir edilmiştir. Sahnede hüriler insan suretinde çizilmiştir ve kanatları bulunmamaktadır (Dikmen, 2009). **Resim 7:** Hz. Muhammed'in cehennemi ziyareti sırasında zina eden kadınların gördükleri azap, (PBN, Turc. 190, y.61b). Minyatürde Hz. Muhammed Burak'ın sırtında, Cebrail'in rehberliğinde cehennemi ziyaret ediyor. Kapkaranlık zeminde ateş ve duman hâleleri görülmektedir. Kompozisyonda zina yaptıkları için göğüslerinden demir çengeller geçirilmiş halde ve çıplak bir şekilde kollarından asılmış günahkâr kadınlar cehennem ateşinin kızıl alevleri arasında ceza çekmektedirler. Cehennem görevlisi Zebâninin yüzü hayvan suretindedir ve yanan ateşi hârlayarak cehennemliklerin üzerine atmakta kullandığı gürzü elinde tuttuğu görülmektedir (Kaplan, 2011).

Kısâs-ı Enbiya. “Peygamberlerin kıssaları” demek olan *Kısâs-ı Enbiyâ* eserleri, Peygamberlerin hayat hikâyelerinin ve tebliğ faaliyetlerinin anlatıldığı eserlerdir (Şahin, 2002). 16. yüzyılda İran'da İbrâhim b. Halef en-Nîşâbûrî tarafından kaleme alınan *Kısâs-ı Enbiyâ* adlı eserin resimli birçok nüshası bulunmaktadır. 16. yüzyılda Safevîler döneminde yazılan bu eserde ilk defa Hz. Ali'yi temsil eden aslan tasviri kullanılmıştır. Şîh-Safevî geleneğinde Hz. Ali'nin aslan anlamına gelen “Haydar” ve Allah'ın güçlü aslanı anlamına gelen “Esedullahi'l Galib” lakapları vardır. Şâh İsmail Hatâî'nin Mi'râc şiirinde en önemli karakter olarak işlediği “aslan” figürü daha sonra yazılan eserlerin mi'râc minyatürlerinde birebir resmedilmiştir (Tekin, 2012).

Eserin nüshalarından biri Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde H.1228 numaraya kayıtlıdır ve metni Nîşâbûrî'ye aittir. 168 yaprak olan eserde 19 tasvir vardır (Milstein vd., 1999). Eserde Mi'râc ile ilgili resmin konusu ve yaprak numarası şöyledir; **Resim 8:** Hz. Muhammed'in mührü aslana uzatması, (TSMK, H.1228, y.152b). Bu yazmalarda Mi'râc minyatürlerine aslan dışında başka sembolik figürler de eklenmiştir. Resimde, Hz. Muhammed elindeki mührü sol üst köşede duran aslan figürüne uzatırken gösterilmiştir. Cebrail yine önde yol göstermektedir. Sağ alt köşede diğer bir melek ise elindeki kitabı saygı ile taşırken gösterilmiştir Hz. Muhammed'e eşlik eden meleklerin yolu aydınlatmak için taşıdığı buhurdan tasvirleri de resimdeki önemli ayrıntılardandır (Tekin, 2012).

Eserin H.984/M.1577 tarihli bir diğer nüshası Berlin Staatsbibliothek Kütüphanesi Diez A fol.3 dated 984 numaraya kayıtlıdır. Bu nüshanın metni Nîşâbûrî'ye aittir. Eser 246 yapraklı ve içinde 22 tasvir bulunmaktadır. Eserin istinsah tarihi H.984/M.1577'dir (Milstein vd., 1999). Eserde Mi'râc ile ilgili resmin konusu ve yaprak numarası şöyledir; **Resim 9:** Hz. Muhammed'in Mi'râc yolculuğunda mühür taşıması, (BSB, 984, y.226b). Sahnede Burak'ın sırtına binmiş olan Hz. Muhammed elinde taşıdığı mühürü sağ üst köşede oturan aslana uzatmaktadır. Sancak taşıyan Cebrail ise önde yol göstermektedir. Hz. Muhammed'e eşlik eden meleklerden biri altın kâsede ikram sunarken, diğeri hoş kokulu bir buhurdan uzatmakta, sağ alt köşede bir başkası ise secde halinde dua etmektedir. Mavi gökyüzünde, altın yıldızlı ve beyaz renkli bulut motifleri boşluklara yerleştirilmiştir (Sever, 2020).

Hamse-i Nizâmî. H.6/M.12. yüzyılda yaşayan ve İran edebiyatının Firdavsî'den sonraki en büyük temsilcisi sayılan Zaki b. Mu'ayyad Nizâmî, kaleme aldığı *Hamse* adlı eseriyle kendisinden sonraki pek çok şaire ve yazma esere öncülük etmiştir. Genceli olduğu bilinen Nizâmî'nin *Hamse*'si, *Mahzen'ül-Esrâr* (Sırlar Hazinesi), *Hüsrev ve Şirin*, *Leylâ ve Mecnûn*, *Heft Peyker* (Yedi Güzel) ve *İskendernâme* adlı 5 mesneviden oluşmuştur. Nizâmî'nin ilk eserini ne zaman kaleme aldığı bilinmese de 13. yy. başlarında tamamladığı bilinmektedir (Bilgen, 1991). Nizâmî *Hamse*'lerinin neredeyse hepsinin ilk minyatürü simgeleşmiş Mi'râc tasvirleridir. Nizâmî, ilk mesnevisi olan *Mahzenü'l-Esrâr*'a da Hz. Peygamber ve Mi'râc mucizesinden söz ederek başlamaktadır. (Tanındı, 2006).

Nizâmî *Hamse*'sinin minyatürlü birçok kopyası vardır. British Library Or. 2265'e kayıtlı kopya H.946-50/M.1539-43'te Tebriz'de Nişapurlu Şah Mahmud tarafından kaleme alınmıştır. *Hamse*'nin başında Safevi hükümdarı Şah Tahmasp'ın adı yazdığı için Tahmasp Nizâmî'si olarak tanınmış, içindeki

14 minyatür devrin en ünlü nakkaşları tarafından çizilmiştir. Yazma yıpranmış olsa da minyatürleri yüksek kalitededir (İnal, 1995). Bu nüshadaki Mi'râc minyatürünün konusu ve yaprak numarası şöyledir; **Resim 10:** Hz. Muhammed Mi'râc'da göklerde ilerliyor, (BL, Or. 2265, y. 195a). Olağanüstü Mi'râc tasvirlerinden biri olan minyatür Sultan Muhammed'in sanatsal şaheserlerinden biridir ve kendinden sonraki Mi'râc resimleri üzerinde etkisi büyük olmuştur. İslam dinindeki suret yasağı sebebiyle Hz. Muhammed'in yüzü peçe ile örtülmüştür. Beyaz sarığıyla ve çevresini kuşatan altın renkli alevler içinde görülen Hz. Muhammed, ellerini açmış dua etmektedir. Burak üzerindeki Hz. Muhammed'e rehber olan Cebrail önde ileriye gösterir şekilde tasvir edilmiştir. Başındaki hâleler ve mavi renkli kıyafeti O'nu diğer meleklerden ayırır. Sayfa altında kalan beyaz bulut kümeleri yukarıya doğru seyrekleşerek koyu lacivert göğün derinliklerine hareket edildiği düşüncesi uyandırmaktadır. Küçük bir top şeklinde çizilen dünyanın ve çevresindeki atmosferin çok gerilerde kaldığı anlaşılmaktadır. Sahnede kanatlı insan figürleri şeklinde resmedilen birçok melek yolculuğa eşlik etmekte ve ellerindeki ilginç hediyeleri Hz. Peygamber'e sunmaktadırlar (Arbaş, 2023).

Nizâmî *Hamse*'sinin British Library Or. 6810'da kayıtlı kopyası H.900/M.1494-5 tarihinde Sultan Baykara döneminde Herat'ta yapılmıştır. Nüsha Farsça yazmaların en çok sevilenlerindedir ve 15. yy. sonlarının en iyi resimlerini içerir. Resimler özenle çizilmiştir, büyüleyici renklere ve muhteşem bir derinliğe sahiptir. 1605'te Babür imparatoru Cihangir, bu yazmadaki resimlerin 16'sını Behzad'a, 5'ini Mirak'a 1'ini de Abdürrezzak'a atfetmiş ancak hangi resmi kimin çizdiğini belirtmemiştir. Eserde Mi'râc'ı anlatan resmin konusu ve yaprak numarası şöyledir; **Resim 11:** Hz. Muhammed Mi'râc'da Kâbe'den Mescid-i Aksâ'ya gidiyor, (BL, Or. 6810, y.5b). Burak sırtındaki Hz. Muhammed Cebrail rehberliğinde ve melekler eşliğinde karanlık bir gecede siyah örtülü Kâbe üzerinden Mescid-i Aksâ'ya gitmektedir. Hz. Peygamber göğü kaplayan altın yaldızlı bulutlar arasında olan biteni hayretle izlemektedir. Kâbe çevresindeki yapılarıyla Mekke şehri ince detaylarla işlenmiştir (British L., 2012).

Nizâmî, H.584/M.1188'de Şirvanşâh'ın isteği üzerine, *Hamse*'nin 3. mesnevisi "*Leylâ ve Mecnûn*" eserini kaleme almıştır. Konusu Arap edebiyatının romantik bir aşk hikâyesi olan eserde Nizâmî, aşk ve vicdan özgürlüğü arasındaki bağı incelemiştir (Bilgen, 1991). Bu eserin bir kopyası M.1590-1610 tarihlerinde yazılmıştır ve İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi R. 881 numaraya kayıtlıdır (Tekin, 2012). Eserde Mi'râc'ı anlatan resmin konusu ve yaprak numarası şöyledir; **Resim 12:** Hz. Muhammed'in Cebrail Rehberliğinde Mi'râc Yolculuğu, (TSMK, R.881, y. 48a). Resimde Hz. Muhammed Burak'ın sırtında, önde yol gösteren Cebrail rehberliğinde ve çevresini saran melekler eşliğinde gösterilmiştir. Mavi gökyüzü beyaz renkli bulutlarla kaplıdır. Hz. Muhammed'in başında ve arkasındaki meleğin taşıdığı tepside ateş halesi resmedilmiştir. Sol alt köşedeki melek bir elinde üzüm tanesi diğer elinde ise sürahi taşımaktadır. Bu sürahi Kırklar ile Hz. Muhammed'i sermest ederek semaha başlatan şerbeti hatırlatmaktadır. Resmin altında yer alan melek ise elinde bir tepsi elma taşımaktadır (Tekin, 2012).

Nizâmî *Hamse*'sinin H.886/M.1481 tarihli başka bir kopyası Topkapı Sarayı Müzesi H. 762 numaraya kayıtlıdır ve Şah İsmail döneminin şüphesiz en anıtsal eseridir. Akkoyunlu Sultan Yakub tarafından resimleştirilen eser 1510'da tamamlanmış olup 19 minyatüre sahiptir. Bunların 3'ü eserden çıkarılmıştır ve Keir Unger koleksiyonunda bulunmaktadır (İnal, 1995). Londra'da yaşayan Edmund de Unger'in, Keir House'da İslam Sanatları alanında oluşturduğu, yaklaşık 250 değerli eseri barındıran koleksiyon, Edmund'un ölümünden sonra 2011'de 15 yıl için Dallas Sanat Müzesine taşınmıştır (Diri-Apaydın, 2021). Bu koleksiyondaki Mi'râc minyatürünün konusu ve yaprak numarası şöyledir; **Resim 13:** Hz. Muhammed'in bulutların içinde ve ötesinde göğe yükselişi, (Dallas, Keir Koleksiyonu). Bu minyatürün eşsiz kompozisyonu, H.910/M.1505 tarihinde Tebriz okulunun öncüsü Derviş Muhammed tarafından çizildiğini düşündürmektedir. Resimde Hz. Peygamber'in göğe yükselişi oldukça ilginç bir şekilde ele alınmış, mekân ve zamanın iç içeliği hissedilir bir biçimde işlenmiştir. Altta Mekke şehri, siyah örtülü Kâbe, çevredeki yapılar, sayfanın solunda ve üstünde palmiye ağaçları ve aralarında seyrek evler adeta Mi'râc sahnesini kuşatmıştır. Sayfanın ortasında Burak üzerindeki Hz. Muhammed, göğü kaplayan altın yaldızlı bulutlar arasında çevresini kuşatan meleklerle birlikte Mi'râc yolculuğuna başlamış görünmektedir. Altında büyük bir kaya bulunan yapı Mescid-i Aksâ'yı hatırlatmaktadır. Uzun kanatlı melekler, kompozisyonu adete hareketlendirmektedir. Meleklerin sayısı o kadar fazladır ki Cebrail ayırt edilememektedir. Koyu mavi göğün derinliklerindeki bir açıklıkta bulunan melekler birbirine sıkıca kenetlenmiş, Mi'râc sırasında meydana gelen olayları izlemektedir (Gruber, 2016).

Kozmografya Konulu Yazmalar

Acâ'ibül Mahlûkât ve Garâ'ibü'l Mevcûdât. Zekeriya el-Kazvini (ö.1283) tarafından hazırlanan bu eser kozmografya bilgileri içeren bir ansiklopedi türüdür. Arapça yazılan eserin Farsça ve Türkçe'ye çevrilmiş nüshalarında birçok resim çizilmiştir. Kanuni'nin oğlu Mustafa için Muslihiddin tarafından yazılan Türkçe nüsha şehzadenin ölümü üzerine yarım kalmıştır (Bağcı vd., 2006). Eserde gök cisimleri, astroloji, melekler, cinler, hayvanlar, fantastik yaratıklar, bitkiler, ilginç yerler, kozmografya ve coğrafya bilgileri, Peygamberlerin hayatları ve edebiyatın ünlü kahramanları ile ilgili tasvirler yer almaktadır. Eserin birçok minyatürlü yazması bulunmaktadır. Biritish Müzesi Add. 7894 numaraya kayıtlı nüshasında 150 minyatür vardır (And, 2008). Eserde Hz. Muhammed'in Mi'râcı ile ilgili resmin konusu ve yaprak numarası şöyledir; **Resim 14:** Gökte melekler arasında binicisiz Burak, (BL, Add. 7894, y. 61a). Resimde Hz. Muhammed Burak'ın sırtında küçük bir alev topu şeklinde görünmektedir. Burak'ın yüzü insan suretindedir, kocaman bir tavus kuyruğu vardır ve bir çift kanatla gökte binicisiz uçmaktadır. Çevresini belden aşağıları bulutlar içinde kalmış, kanatlı insanlar şeklinde resmedilen melekler kuşatmıştır. Burak'ın önünde diğer meleklerden daha büyük ve güzel kanatlara sahip bir insan şeklinde tasvir edilen Cebrail önde yol göstermektedir (And, 2008).

Sonuç

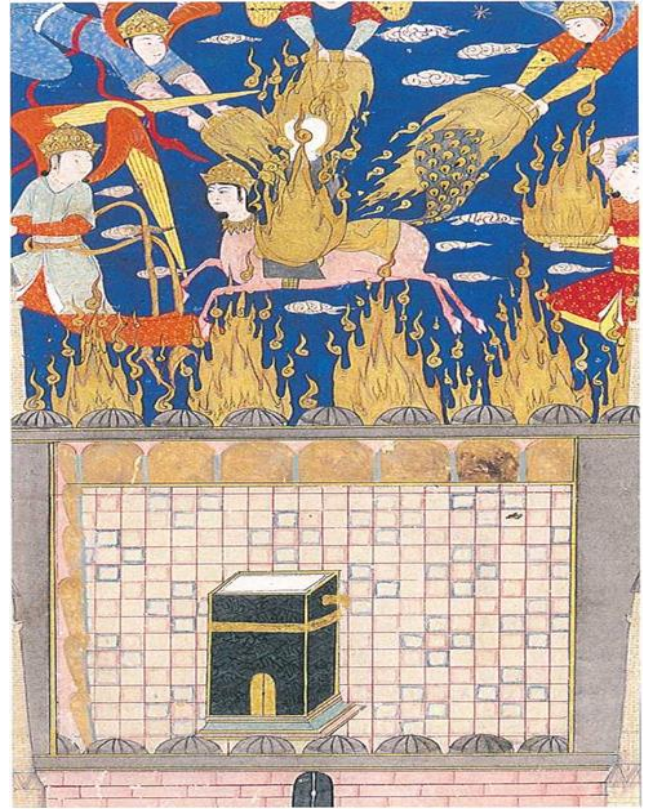
Mi'râc, Hz. Muhammed'in mucizevî yolculuğu olarak İslam dünyasında özel bir konuma sahiptir. Mi'râc hikâyesi İslam dünyasında, edebiyat ve sanat alanlarında sıkça kullanılan bir malzeme olmuş, yazılı gelenek içinde Mi'râcdan söz eden pek çok eser ortaya çıkmıştır. İlerleyen dönemlerde Mi'râcın tüm safhalarının anlatıldığı *Mi'râcnâme*'ler kaleme alınmıştır. Mi'râc, 12. yy'dan itibaren yazma eserlerde detaylı olarak işlenmiş, 14. yy'dan sonra Mi'râc minyatürleri zenginleşen anlatımlarla el yazması kitaplar içinde yer almıştır. 16. yy'da ise Mi'râc resimlerinde belirgin bir gelişme görülür. Genelde İslâm, özelde ise Osmanlı ikonografyası içinde Mi'râc'ı anlatan minyatürlerde sadece Burak adlı binitle göklere yükseliş değil, Cebrâil'in Hz. Muhammed'i Mi'râca davet etmesi, Hz. Muhammed'in Mescid-i Aksâ'da önceki Peygamberlere imam olarak namaz kıldırması olayları da işlenir. Hz. Muhammed'in Kudüs'ten semâya yolculuğu, sema katlarında Peygamberlerle tanışması, Allâhü Teâlâ ile görüşmesi, namazın farz kılınması, cennet-cehennemi ziyareti, Hz. Peygamber'in hadiseyi ashabına müjdelemesi, müminlerin kabulü, müşriklerin inkârı gibi konuları da anlatan birçok minyatür vardır.

Çalışmamızda Hz. Muhammed'in Mi'râc mucizesiyle ilgili 14 minyatür üslup ve ikonografik açıdan değerlendirilmiş olup; bu minyatürlerin 1'i *Câmiü't-Tevârih*'ten, 1'i *Zübdetü't-Tevârih*'ten, 1'i *Siyer-i Nebî*'den, 4'ü *Mi'râcnâme*'den, 3'ü *Hamse-i Nizâmî* yazmalarından, 2'si *Kısâs-ı Enbiyâ* yazmalarından ve 1 tanesi de *Acâ'ibül Mahlûkât ve Garâ'ibü'l Mevcûdât* yazmalarından alınmıştır. Ele alınan minyatürlerden en eski tarihli *Câmi'u't-tevârih*'te bulunan, Hz. Peygamber'in Burak'ın üzerinde ve meleklerle beraber gökyüzü yolculuğuna başlamak üzereyken tasvir edildiği minyatürdür. Araştırmamızda dikkat çekici ve önemli bir husus da şudur ki; 16. yy. Safevîler döneminde İran'da yazılan *Kısâs-ı Enbiyâ* adlı eserde ilk defa aslan tasvirlerinin kullanılmış olmasıdır. *Kısâs-ı Enbiyâ*'nın Topkapı Sarayı Müzesi H.1228 numaraya kayıtlı nüshası ile Berlin Staatsbibliothek Kütüphanesi Diez A fol.3 dated 984 numaraya kayıtlı nüshası içindeki Mi'râc minyatürlerinde de Şii geleneğinde kabul gören; -Peygamberliğin Hz. Ali'ye verilmesi hususu- Hz. Muhammed'in Peygamberlik mührünü, Hz. Ali'yi sembolize ettiği bilinen aslan figürüne vermesi tasvirinin kullanıldığını görmekteyiz.

Resimler

Resim 1: Hz. Muhammed Burak'a binerek iki meleğe doğru gidiyor. (Câmiü't-Tevârih, EUL, Or. Ms. 20, y. 55a)

Resim 2: Hz. Muhammed Mekke'de Mi'râc yolculuğuna başlıyor. (Zübdetü't-tevârih, DCBL, T. 414, y. 121a)

Resim 3: Hz. Muhammed Mi'râc yolculuğunda Mescid-i Aksâ'ya gidiyor. (Siyer-i Nebî, NYPL, Turk. ms. 3, y. 5a)

Resim 4: Hz. Muhammed'in Mi'râc'da Hz. İbrahim'le buluşması. (Mi'râcnâme, PBN, Turc. 190, y. 28b)

Resim 5: Hz. Muhammed'in Mi'râc'da Sidret'ül Muntehâ'ya yükselişi. (*Mi'râcnâme*, PBN, Turc. 190, y. 34a)

Resim 6: Hz. Muhammed'in Mi'râc'da cenneti ziyareti. (*Mi'râcnâme*, PBN, Turc. 190, y. 49a)

Resim 7: Hz. Muhammed'in Mi'râc'da cehennemi ziyareti. (*Mi'râcname*, PBN, Turc. 190, y. 61b)

Resim 8: Hz. Muhammed'in mühürü aslana uzatması. (*Kisâs-ı Enbiyâ*, TSMK, H.1228, y.152b)

Resim 9: Hz. Muhammed'in Mi'râc yolculuğunda mühür taşımasıç (*Kısâs-ı Enbiyâ*, BSB, 984, y. 226b)

Resim 10: Hz. Muhammed Mi'râc'da göklerde ilerliyor. (*Hamse-i Nizâmî*, BL, Or. 2265, y. 195a)

Resim 11: Hz. Muhammed Mi'râc'da Kâbe'nin üzerinden Mescid-i Aksâ'ya gidiyor. (*Hamse-i Nizâmî*, BL, Or. 6810, y. 5b)

Resim 12: Hz. Muhammed'in Cebrâil Rehberliğinde Mi'râc Yolculuğu; (*Hamse-i Nizâmî*, TSMK, R. 881, y. 48a)

Resim 13: Hz. Muhammed'in bulutların içinde ve ötesinde göğe yükselişi; (*Hamse-i Nizâmî*, Dallas, Keir Koleksiyonu)

Resim 14: Gökte melekler arasında binicisiz Burak. (*Acâ'ibül Mahlûkât ve Garâ'ibü'l Mevcûdât*, BM, Add. 7894, y. 61a)

Kaynakça

- Aksay, E. (2016). 15-16. Yüzyıl Timurlu, Türkmen ve Osmanlı Miraç Tasvirleri [*Yüksek lisans tezi*]. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.
- And, M. (2008). *Minyatürlerle Osmanlı-İslâm Mitologyası*. Yapı Kredi Yayınları.
- Arbaş, H. (2023). Mi'rac Olgusunun Mukayeseli İnşası: Hâverânnâme ve Hamse-i Nizâmî'de Mi'rac Minyatürleri. *Marifetname*, 10(2), 305-331. <https://doi.org/10.47425/marifetname.vi.1336773>.
- Bağcı, S., Çağman, F., Renda, G. ve Tanındı, Z. (2006). *Osmanlı Resim Sanatı*. Kültür ve Turizm B. Yayınları.
- Bibliothèque nationale de France. Département des Manuscrits. Supplément turc 190. (Erişim Tarihi: 08.10.2024 <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8427195m/f2.planchecontact>).
- Bilgen, A. (1991). Nizami'nin Hamsesindeki Eğitici ve Öğretici Nitelikteki Öğütler. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 35(1), 15-34.
- British Library. (2012). (Erişim Tarihi: 01.11.2024 <https://blogs.bl.uk/asian-and-african/2014/05/the-khamsah-of-nizami-a-timurid-masterpiece.html>).
- Buhâri, M. (1972). *Sahihi Buhâri Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi*, K. Miras (Çev.). TTK Basımevi. c. X. (s. 58).
- Buhâri, M. (1987). *Sahihi Buhâri ve Tercümesi*, M. Sofuoğlu (Çev.). Ötüken Yay. Kitab'ı bed'i'l halk. 17. c. VII. (ss. 3024–3027).
- Deniz, A. Ç. (2019). Mucizenin İkonografisi: Miraç ve Miraçnameler. *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, (19), 225-283. <https://doi.org/10.24082/2019.abked.235>.
- Dikmen, M. (2009). Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H. 1221 No.lu Siyer-i Nebî'de Metin Minyatür İlişkisi [*Doktora tezi*]. Ankara Üniversitesi.
- Diri-Apaydın, T. (2021). Keir Koleksiyonundaki Osmanlı İzleri. *Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi* (23), 161-176. <https://doi.org/10.22520/tubaked.2021.23.008>.
- Fayda, M. (2010). “İbn Cerir et-Taberî”. *İslâm Ansiklopedisi*. TDV Yayınları. c. XXXIX. (ss. 316-317).
- Gögebakan, Y. (2015). Mitolojik Unsurların 18. Yüzyıl Öncesi Türk Resim Sanatı İçerisindeki Yeri. *Journal of Turkish Studies*, 10(2), 367-388. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7745>.
- Gruber, C. J. (2016). Real Absence: Imagining God in Turco-Persian Book Arts, 1300–1600 ce. *Figurations and Sensations of the Unseen in Judaism, Christianity and Islam*, 132–151. (Erişim Tarihi: 12.11.2024 <https://typeset.io/pdf/real-absence-imagining-god-in-turco-persian-book-arts-1300-26auhqr2pr.pdf>).
- Gündüz, Ş., Ünal, Y. ve Sarıkçıoğlu, E. (1996). *Dinlerde Yükseliş Motifleri*. Vadi Yayınları.
- Hamîdullah, M. (2014). *İslâm Peygamberi*, M. Yazgan (Çev.). Beyan Yayınları.
- İbn Kesîr. (1994). *El Bıdaye Ve'n-Nihaye*. Çağrı Yayınları. c. III. 4. bölüm. (s. 174).
- İnal, G. (1995). *Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara Kadar)*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Kaplan, N. (2011). Osmanlı Resim Sanatında Cehennem Tasvirleri. *Mukaddime Dergisi*, 4(4), 175-195.
- Komisyon. (2014). *Hadislerle İslâm Ansiklopedisi*. TDV Yayınları. c. VII. (s. 22).
- Kurul, M. (2007). İslâm Resim Sanatında Hz. İbrahim ve Hz. İsmail [*Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*]. Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Mahir, B. (2012). *Osmanlı Minyatür Sanatı*. Kabcacı Yayınları.
- Milstein, R., Rührdanz, K., & Schmitz, B., (1999). *Stories of the Prophets*. Mazda Publishers.
- Müslim, H. (1985). *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, A. Davudoğlu (Çev.). Sönmez Neşriyat. İmân. 2. kısım. 74. báb. no: 259(162)
- Özaydın, A. (1999). “İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ”. *İslâm Ansiklopedisi*. TDV Yayınları. c. XX. (s. 133).
- Özek, A., Karaman, H., Turgut, A., Çağrı, M., Dönmez, İ. K. ve Gümüş, S. (1997). *Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*.

- Sever, S. (2020). Nisâbü'rî'nin 'Kıssâs-ı Enbiyâ' Adlı Eserindeki Minyatürlerde Melek Figürü ve Özgün Tasarımlar. *[Sanatta yeterlik tezi]*. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Şahin, M. S. (2002). "Kıssâs-ı Enbiyâ". *İslam Ansiklopedisi*. TDV Yayınları. c. XXV. (s. 495).
- Taberî, C. (1996). *Câmi'ul Beyân an Te'vili Âyi'l Kur'ân*. Hisar Yayınları. c. V. (ss. 252-253).
- Tanındı, Z. (2006). *Siyer-i Nebî (İslam Tasvir Sanatında Hz. Muhammed'in Hayatı)*. Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Tekin, B. B. (2012). Safevî Dönemi 16. yy Aslan Tasvirli Mi'râc Minyatürleri: Şah İsmail Hatâî'nin Yaklaşımı Açısından Bir Değerlendirme. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (64), 97-114.
- Uludağ, S. (2009). "Sidretü'l-Müntehâ". *İslâm Ansiklopedisi*. TDV Yayınları. c. XXXVII. (s. 151).
- Uzun, M. (2020). "Mi'râciyye". *İslâm Ansiklopedisi*. TDV Yayınları. c. XXX. (s. 139).
- Yavuz, S. S. (2020). "Mi'râc". *İslâm Ansiklopedisi*. TDV Yayınları. c. XXX. (ss. 132-133).
- Yavuz, Y. ve Ünal, Z. (1993). "Cebrail". *İslâm Ansiklopedisi*. TDV Yayınları. c. VII. (ss. 202-204).